

Projekt globální výchova – výchova k toleranci

Zuzana Hadj Moussová

Z psychologického hlediska je možno říci, že kultura, do níž jsme se narodili, je základním rámcem vývoje naší osobnosti. V kulturním prostředí získáváme (kromě jiného) základní hodnoty, které nám pak slouží jako referenční rámec pro posuzování jiných kultur a jejich hodnot. Každá kultura má soustavu hodnot, která tvoří její specifickou a dovoluje jedincům, aby se identifikovali jako skupina sdílející podobné cíle a podobné vidění světa. Když se příslušníci různých kultur dostanou do kontaktu, dochází ke konfliktu mezi jejich hodnotami, protože jsou v mnoha případech opačné nebo nesourodé, i když jiné mohou být podobné nebo dokonce identické.

Hodnoty jsou výsledkem kultury, takže odrážejí zájmy společnosti. Jsou kulturními prvky, které jsou buď v rozporu, nebo jsou akceptovány jako nové způsoby vidění života. V současném otevřeném a globalizovaném světě se stírají hranice mezi kulturami a nerozlišeně se na nás valí kulturní vlivy, které často nejsme schopni zpracovat. Setkáváme se s tolika různými podněty, že to začíná otrásat naši vlastní kulturní identitou.

Prvním krokem, který lze učinit k řešení problému, je poznání, že naše kultura není něco samozřejmého, daného, že podobným způsobem prožívají svou kulturu a kulturní hodnoty i příslušníci jiných kultur. Uvědomění si multikulturního charakteru světa (a zde bych chtěla poznamenat, že takový byl svět vždycky, pouze v současné době tento

rys globalizace světa vystupuje více do popředí) by mělo vést přes respekt a uvědomění si vlastní kultury k respektu a toleranci vůči kulturám odlišným. Zde má nezanedbatelnou roli výchovné a vzdělávací působení. Ukazuje se totiž, někdy i velmi tragickým způsobem, že pouhý kontakt, pouhé přebývání různých kulturních skupin ve stejném prostoru nevede k poznání, tím méně k toleranci a respektu.

Mezikulturní výchova a vzdělávání by měla umožnit jedinci rozvíjet pochopení a přijetí různorodosti jako pozitivního jevu, měla by mu pomoci hodnotit rozdíly mezi lidmi z různých kultur jako přínosné. Mezikulturní vzdělávání a výchova vede k tomu, aby se vytvořily respektující vztahy mezi různými kulturami, aby bylo možno vyhnout se negativním událostem, ke kterým dochází v multikulturních společnostech, ne pouze v majoritní skupině – jako např. odmítání menšinové skupiny (rasismus, xenofobie) – ale také mezi menšinami, jako je asimilace, akulturace, ztráta kulturních hodnot, ztráta individuální identity, opovrhování vlastní kulturou, násilná integrace a adaptace.

Termín globální výchova je používán v posledních letech ve snaze identifikovat řadu výchovných nároků, které jsou kladeny stále globálnější společností na výchovné systémy celého světa. Globální výchova se snaží rozrušit hranice a poskytnout otevřenější vidění světa, ve kterém žijeme, aby tak umožnila kolektivní uvědomění světového občan-

ství v globální vesnici solidarity a odpovědnosti, řešení problémů životního prostředí, vytváření sociálního vědomí, aktivní rozvíjení tolerance a dialogu, respektu a ocenění kulturních rozdílů pomocí mezikulturního vzdělávání. Jako příspěvek k řešení tohoto úkolu vznikl z iniciativy dobrovolníků z organizace AFS ve Španělsku didaktický materiál, který by měl mezikulturnímu vzdělávání a výchově pomáhat.

Organizace AFS je nevládní nezisková organizace, která vznikla už v průběhu 1. světové války a v současnosti je rozšířená do zhruba 55 zemí. Zkratka AFS znamená American Field Service – polní služba při americké armádě. Založili ji řidiči ambulancí, kteří zblízka poznávali hrůzy, jež válka přináší, a jejichž úkolem bylo pomáhat zraněným lidem. Základní myšlenkou bylo, že pokud se lidé budou mezi sebou znát – poznávat, zmizí mezi nimi důvody k válkám. U nás byla tato organizace založena po 2. světové válce, ale po roce 1948 přestala existovat a obnovila svoji činnost až po roce 1989. V současné době existuje jako AFS–Mezikulturní programy ČR.

Základní činností, kterou se organizace AFS na celém světě zabývá, jsou výměny mladých lidí mezi 15–18 lety na dlouhodobé pobyty v cizích zemích. Výměna je založena na individuální bázi, to znamená, že jde o výměny jednotlivých studentů do rodin, kde žijí po dobu svého pobytu jako příslušníci hostitelské rodiny a navštěvují místní střední školu.

První roční výměnné programy se začaly realizovat po II. světové válce. Je nutné poznamenat, že jde skutečně o program, nikoliv jen zprostředkování výměny. To znamená, že se začíná pečlivým výběrem a přípravou mladého jedince před odjezdem, po celou dobu pobytu je účastník v kontaktu s pracov-

níky AFS a po návratu jsou nejen vyhodnocovány jeho zkušenosti (ve prospěch dalších vyjíždějících studentů), ale jde také o pomoc v jeho adaptaci nazpět do jeho prostředí s využitím toho, co se naučil. Je důležité si uvědomit, že i když jsou výměny individuální, netýkají se pouze vyslaného jedince, dochází k intenzívním kontaktům studenta s jeho hostitelskou rodinou i se spolužáky ve škole, kam během pobytu dochází, po návratu pak zase působí zprostředkovatě jeho zkušenost na jeho rodinu a spolužáky. Tím se mezikulturní zkušenost rozšiřuje i do jeho okolí.

Vzhledem k tomu, že s prvními ročními výměnnými programy se začalo již v roce 1947, nashromáždilo se za tuto dobu mnoho poznatků o působení mezikulturní zkušenosti. Je však zřejmé, že přímé výměny studentů se vždy budou týkat pouze menšiny a přestože, jak už bylo řečeno, zkušenosti jednotlivce se šíří i do jeho okolí, vždy jde o omezený počet lidí. Pracovníci AFS – dobrovolníci, především učitelé, hledali proto možnost jak zprostředkovat mezikulturní zkušenost a jak využít nashromážděné zkušenosti ve prospěch co nejširšího počtu dětí a mládeže. Druhým stimulem byl vznik programu EU Socrates, jehož aktivita Comenius 2 se týká právě vztahů mezi lidmi z různých zemí a výchovy k toleranci a vzájemnému porozumění. Tím dostaly snahy dobrovolníků AFS významnou podporu institucí Evropské unie.

Základní myšlenka a příručka Global education vznikly v Intercultura Španělsko (španělská organizace AFS), posléze se k projektu připojily organizace AFS v Portugalsku, Itálii, Francii a Belgii. Česká AFS–Mezikulturní programy se k projektu připojila v loňském roce a dnes již máme přeloženou a uprave-

nou příručku, s níž začali v letošním školním roce pracovat učitelé na čtyřech gymnáziích v České republice (gymnázia v Brně, Turnově, Šternberku a Příbrami). Do příštího školního roku počítáme s rozšířením programu na další čtyři školy, s nimiž již AFS vede jednání, uvažujeme i o spolupráci se středními odbornými učiteli.

Kromě překladu a adaptace příručky a přípravy učitelů pro její použití jsme připravili rovněž šetření, které by pomohlo hodnotit účinnost projektu Globální výchovy a vzdělávání a případně posun v postojích studentů vůči jiným kulturám v důsledku působení projektu (ve spolupráci s dr. Moravcovou z UK IZV). Zde byly vykonány pouze první kroky a referovat o výsledcích bude možné nejdříve za rok. O toto šetření projeví zájem rovněž kolegové ze Španělska, a proto doufáme, že bude možné porovnat výsledky a případné rozdíly mezi českou a španělskou mládeží.

Tolik tedy základní informace o původu programu a o současném stavu jeho realizace u nás. Dále následuje informace o programu samém.

Základem projektu Globální výchova a vzdělávání je program aktivit pro studenty středních škol (vychází to ze zaměření činnosti AFS na věkovou kategorii 15–18 let). Příručka, kterou jsme v AFS připravili pro české učitele, je překladem a adaptací Globální výchovy, vytvořené španělskou organizací AFS Intercultura v roce 1995. Příručka v podobně přeložených a adaptovaných verzích je v současné době používána mimo Španělsko také v Portugalsku, Itálii, Belgii a Francii.

Vytvoření didaktického materiálu ke globální výchově pro střední školy představuje součást širšího výchovně-vzdě-

lávacího projektu, který jde od přípravy učitelů přes použití materiálů a vzdělávání žáků až k výměnám studentů a profesorů z různých zemí. Celý projekt byl vypracován, jak už bylo řečeno, v rámci programu Evropské unie Socrates, konkrétně aktivity Comenius 2, který je zaměřen na mezikulturní výchovu a vzdělávání.

Obsah příručky je rozdělen do tří tematických bloků: Výchova k hodnotám, Mezikulturní výchova a Výchova dobrovolníků. Každý z bloků obsahuje teoretický úvod k tématu a větší či menší počet konkrétních aktivit vztahujících se k tématu. Některé aktivity je možno přirovnat ke hrám, které jsou používány v různých výcvikových programech – zvláště tam, kde jsou zaměřeny na sebepoznání či komunikaci. Jiný aktivity představují návrhy krátkodobých či dlouhodobých projektů, které studenti uskutečňují. Učitel má možnost používat aktivity podle možností své práce ve škole, podle předmětu, které vyučuje, případně i podle možností spolupráce s ostatními kolegy. Důležité je, že aktivity Globální výchovy a vzdělávání lze chápat jako multidisciplinární, to znamená, že řada témat, na které jsou zaměřeny, může postupovat do obvyklých vyučovacích předmětů (literatura, zeměpis, dějepis, ale i výtvarná či hudební výchova apod.)

První z bloků obsahuje témata: lidská práva, výchova k míru, rasismus a xenofobie, rozvoj a životní prostředí. Druhý blok se dotýká témat: kultura, kulturní hodnoty, stereotypy, verbální a nonverbální komunikace, mezikulturní vzdělávání. Ve třetím bloku jsou témata: práce pro společnost, nevládní organizace a dobrovolnická práce.

Studenti by měli mít základní znalosti o Všeobecné deklaraci lidských práv, opírající se o univerzální hodnoty,

uznávané mezinárodní komunitou. Pouze tak je možno dosáhnout zvýšené citlivosti studentů k porušování těchto práv i angažovanosti v boji za jejich ochranu.

Cílem mezikulturního vzdělávání je vybavit studenta nástroji, které mu usnadní pochopení kulturní různorodosti a porozumění a respekt k hodnotám různých kultur. Jde především o vymezení pojmu kultury a dále pak je podrobněji věnována pozornost kulturním hodnotám, kulturním předsudkům a stereotypům a verbální a nonverbální komunikaci.

Prostřednictvím výchovy dobrovolníků by měli studenti získat přístup ke konkrétním činnostem ve svém okolí, aby dokázali konat na místní úrovni, ale v globálních souvislostech. Zde je zřetelná souvislost s místem vzniku programu, tj. v nevládní neziskové společnosti. Základem je myšlenka, že občanskou společnost je možno vybudovat pouze aktivní angažovaností každého jedince.

Mezikulturní studie jsou centrálním tématem, které by mělo být přítomno ve všech oblastech vzdělávání, protože rozvíjí univerzální hodnoty, jako je spravedlnost, tolerance a solidarita, založené na poznání vlastní kultury a studiu a porozumění jiným kulturám. Znamená respektování kulturní rozmanitosti, která stále vzrůstá a otevírá cestu různým způsobům života, myšlení a chápání světa. Studenti se učí komunikovat s ostatními na základě studia vlastní kultury a porozumění jiným kulturním formám, za použití svých vlastních prostředků vyjádření a jsou vedeni k tomu, aby si stále více uvědomovali méně nápadné aspekty různých kultur. Kritická analýza a pochopení lidí z jiných kultur by měly utvářet motivaci k učení

a mezikulturním výměnám vyplývajícím ze solidarity a měly by vést k reflexi nad sociálními a ekonomickými nerovnostmi.

Přesto, že je pracovní materiál pro učitele rozdělen do několika odlišených částí, je samozřejmé, že témata se prolínají, takže mluvíme-li o kultuře a respektu k odlišnostem, mluvíme zároveň o lidských právech, patřících každému jedinci bez rozlišení. Mezikulturní výchova a vzdělávání rozvíjejí konkrétní náměty a integrují je do globálnějších pohledů. V multikulturním světě mohou zvyky a způsoby chování různých kulturních skupin, které žijí dohromady, vyvolávat konflikty a rozpory, ale zároveň je plný možností pro vzájemné obohacování prostřednictvím výměny perspektiv.

I při snaze přizpůsobit materiál našim podmínkám je velmi pravděpodobné, že učitelé při jejím používání budou muset jednotlivé aktivity ještě dále přizpůsobovat konkrétním podmínkám ve svých třídách, k dalším změnám jistě dojde v souvislosti se začleněním aktivit do různých kontextů ostatních předmětů. V některých případech jsou možné varianty uvedeny přímo v textu. Učitelé proto měli příručku chápat především jako inspiraci pro svou konkrétní práci se studenty.

Nejde totiž o to, aby studenti pouze nabývali znalostí o lidských právech, kultuře, komunikaci apod., ale aby zažívali jejich význam a působení prostřednictvím vlastní zkušenosti. Tam, kde bude pro tu kterou aktivitu nutné, aby studenti měli některé vědomosti, je vždy možnost jim je poskytnout ve vazbě na konkrétní činnost, kterou se zabývají.

Obecně lze shrnout, že základním cílem aktivit a tedy i podkladem pro hodnocení je úroveň, kterou se nám

podatří dosáhnout v diskusi, argumentaci a uvažování studentů nad daným problémem. Mnoho bude záležet také na učiteli, do jaké míry dokáže diskusi iniciovat a usměrňovat, aniž by brzdil aktivitu studentů.

Je třeba si uvědomit, že v podobném typu činnosti nelze nikdy předem zcela bezpečně určit, čeho dosáhneme, jak se bude aktivita vyvíjet, jak dlouho bude trvat i jestli budeme mít skutečně co hodnotit. Aktivita otevírají prostor pro samostatný, neomezený projev studentů. Učitel musí být stále připraven reagovat, povzbuzovat aktivní účast jednotlivých studentů, ale takovým způsobem, aby průběh dění nedirigoval.

Předkládané aktivity vyžadují tedy specifický přístup učitele. Nejde tolik o předávání poznatků, jako spíše o vedení studentů k vyvozování samostatných závěrů a k promyšlenému argumentování a obhajování vlastních názorů. Předpokládá to rovněž ochotu učitele otevřít sebe sama vůči studentům, což je poněkud riskantní a naši učitelé v hierarchické škole na to nejsou zvyklí (nejsou na to ostatně zvyklí ani studenti, což může být pro učitele problémem).

Většina aktivit je založena na vlastní zkušenosti studentů, případně na jejich prožívání v průběhu aktivity. Učitel by měl umět vystoupit ze své klasické role toho, kdo je držitelem vědění, a měl by se stát spíše iniciátorem a moderátorem samostatné reflexe studentů. To znamená, že pokud chceme vést studenty k rozvíjení tolerance k názorům, které jsou

odlišné od našich, musíme totéž dokázat i my a případných změn názorů dosáhnout argumenty, nikoliv použitím autority.

Je pravděpodobné, že používání jiných modelů chování ve vztahu učitel – žák, než na jaké jsme v naší škole zvyklí, může mít za následek i změnu chování učitelů obecněji, protože pokud začneme otevírat školní prostor diskusi, pochybám, hledání, nutně se to přenesení i do jiných aktivit, nejen těch, které budou probíhat v rámci projektu Globální výchovy. Kolegové ve Španělsku ostatně konstatovali, že první změny, které program způsobil, byly právě změny ve stylu práce učitelů a v jejich přístupu k výuce i studentům. Tyto změny budou rovněž sledovány a výsledky budou moci být prezentovány nejdříve po roce.

Literatura:

- Globální výchova a vzdělávání (1997–98)*. AFS, Praha, 1998.
- Hadj Moussová, Z.: *Projekt Globální výchova. Sborník konference Multikulturní výchova v období globalizace*. PeF UP, Olomouc 1999.
- Hayesová, N.: *Základy sociální psychologie*. Portál, Praha 1998.
- Helus, Z.: *Sociální psychologie I*. Karolinum, Praha 1995.
- Murphy, R. F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. SLON, Praha 1998.
- Surian, A.: Promoting an European Dimension of Intercultural Education. *European Journal of Intercultural Studies*, vol. 9, 1998.